

11. aktivitātes apakšpētījuma rezultātu apkopojums

Vadošais pētnieks Dr. Ivars Pavasars

Projekta 11. aktivitātes pētījums par Latvijas lauku iedzīvotāju attieksmi pret vides jautājumiem mijiedarbē ar attīstības procesu plānošanu fokusējās uz sekojošām vides un teritorijas attīstības plānošanas procedūrām:

- Ietekmes uz vidi novērtējums;
- Stratēģiskais ietekmes uz vidi novērtējums teritorijas plānojumam;
- Īpaši aizsargājamo dabas teritoriju (Natura 2000) un to dabas aizsardzības plānu izveide.

Pētījuma jautājumu centrā bija vides kvalitātes jautājumu nozīme lauku reģionu attīstībā, bet konkrēti šo augšminēto procedūru kontekstā - vides jautājumu uztvere un vietējo iedzīvotāju un interešu grupu reakcija uz tiem tieši Latvijas lauku reģionos. Kā arī šīs reakcijas un izpratnes atgriezeniskais rezultāts uz pašu vides kvalitāti, plānošanas procedūrām un ilgtspējīgu attīstību. Pētījums, iekļaujoties projekta kopīgajā pieejā, tiecās paraudzīties it kā "no apakšas" - pretstatā oficiālajam redzējumam "no augšas" uz vides jautājumiem laukos, kā tos redz un izprot lauku iedzīvotāji, uzņēmēji, saimniecību vadītāji, pašvaldību pārstāvji un speciālisti.

Šādam nolūkam pētījumā plaši izmantota starpdisciplināra pieeja vides jautājumu un plānošanas procedūru pētniecībā izmantojot sociālo zinātņu metodes. Veiktas padziļinātas intervijas ar pagastu pārvalžu, vides pārvaldības institūciju, novadu plānošanas vai attīstības nodaļu pārstāvjiem, uzņēmējiem, iedzīvotājiem, pašvaldību speciālistiem, lauksaimniecības konsultantiem, lauksaimniekiem. Interviju metode palīdzēja atklāt tādas vides jautājumu un plānošanas procedūru aspektus un attieksmi pret tiem, kas paliktu apslēpti analizējot tikai pieejamo dokumentāciju un pašu vides stāvokli. Tādējādi analizējot gan intervijas, gan attiecīgo vides plānošanas procedūru dokumentāciju, tapuši vairāki zinātniski un populārzinātniski raksti, veiktas mutiskas uzstāšanās starptautiskās konferencēs, izstrādāta arī metodika ietekmes uz vidi novērtējuma un teritoriju attīstības plānošanas pēcnovērtējumam, kā arī izveidoti ieteikumi ietekmes uz vidi novērtējuma un teritoriju attīstības plānošanas procedūru uzlabošanai lauku pašvaldībās (skat. pielikumus).

Galvenie rezultāti un secinājumi, kas atspoguļoti arī augšminētajās publikācijās

- Konstatēts, ka vides jautājumu uztvere lauku reģionos var būtiski atšķirties no "oficiālās" vides politikas redzējuma un interpretācijas. Piemēram, Latvijas lauku reģionos konstatēta plaši izplatīta negatīva attieksme pret aizsargājamām dabas teritoriju (Natura 2000) aizsardzības režīma realizāciju un arī pret vides jautājumiem plašākā izpratnē, kā rezultātā cieš vides plānošanas procedūru efektivitāte un lietderība. Tas pelna īpašu uzmanību, jo intervijās izskan viedoklis, ka pats Natura 2000 statuss ir traucējošs saimnieciskai attīstībai vai vēl sliktāk - var kaitēt pašam aizsardzības mērķim, piemēram, ainavu aizsardzības gadījumā, jo saimnieciskās darbības ierobežojumi darbojas pretēji iecerētajam.

Būtiski pieminēt, ka sabiedrībā ir izveidojies un ir plaši izplatīts uzskats, ka Natura 2000 teritorijās eksistē apjomīgi saimnieciskās darbības ierobežojumi, lai gan faktiski lielākā daļa no iedomātajiem ierobežojumiem faktiski nemaz neeksistē. Šādu uztveri lielā mērā var skaidrot ar uz ierobežojumiem orientētu pieeju šo teritoriju pārvaldībā, kā arī dažādu birokrātisku saskaņojumu nepieciešamību, kas, lai arī nav faktiski ierobežojumi, tiek uztverti kā tādi. Negatīvisms pret oficiālo vides aizsardzību tiek skaidrots arī ar sabiedrības negatīvo attieksmi pret valsts institūcijām vispār, un līdz ar to arī pret valsts vides pārvaldības institūciju darbību.

Plašāka izpēte par attieksmi pret Natura 2000 veikta Rāznas nacionālā parka gadījumā, kā vienā no īpaši aizsargājamajām dabas teritorijām Latvijā, kas iekļauta arī Eiropas nozīmes aizsargājamo teritoriju tīklā Natura 2000.

- Pētījuma rezultāti rāda, ka vides problēmu uztvere lauku reģionos galvenokārt saistīta nevis ar dabas resursu pārāk intensīvu ekspluatāciju, bet drīzāk ar pārāk mazu saimniecisko darbību. Piemēram, aktuālas ir tādas problēmas kā lauksaimniecības zemju aizaugšana, ēku grausti, pārpurvošanās, latvāņu izplatība u.c. Kopumā vērtējot atbildes par vides problēmām tās liecina par "klasisku" jeb tādu vides problēmu kas radušās saimnieciskās darbības vai antropogēnās slodzes rezultātā trūkumu. Tieši otrādi - saimnieciskās darbības trūkuma dēļ vērojami renaturalizācijas procesi.

Cita raksturīga iezīme intervijās ir skatījums uz savu lauku dzīves vidi, t.sk. vides problēmām caur saimniecisko prizmu - gan pozitīvais, gan negatīvais, problēmas, plānošanas procedūras un vides jautājumi tiek bieži sasaistīti un vērtēti attiecībā pret saimniecisko darbību veikšanu vai neveikšanu. Jāpiemin, ka saimnieciskās aktivitātes, kuras ierosina vai ar kurām nodarbojas vietējie iedzīvotāji no plašāka, piemēram, Eiropas skatupunkta ir salīdzinoši sīkas. Nav runas par lieliem stāvlaukumiem, lielveikaliem, rūpnīcām, vai pat lielfermām, bet gan bieži tikai par dažu koku nociršanu, dīķa izrakšanu, apmežošanu, gateri, nelieliem grants karjeriem (daži ha), atpūtas mājiņu būvniecību un tamlīdzīgi.

Dažkārt arī maldīgi tiek uzskatīts, ka šādi renaturalizācijas procesi ir viennozīmīgi pozitīvi dabas aizsardzībai un bioloģiskās daudzveidības saglabāšanai, jo tie ir dabiski. Tomēr katrai sugai ir savi dzīvošanai vispiemērotākie apstākļi un ir, piemēram, gan sugas, kuru dzīvošanai nepieciešams mežs, gan sugas, kurām nepieciešamas pļavas. Kādreizējo lauksaimniecības zemju un pļavu aizaugšanas rezultātā izzūd dzīves vide daudzām sugām un bioloģiskā daudzveidība samazinās arī lauksaimniecības zemju aizaugšanas rezultātā.

Tādējādi nekritiski pārņemot starptautiskā vides aizsardzības diskursa nostādnes un gatavās formulas, bez adaptācijas Latvijas apstākļiem ir risks, ka tie var tikt lietoti veidā, kas nekalpo patiesi sabalansētai Latvijas lauku attīstībai, kur jāatrodas vietai arī cilvēkiem un viņu saimnieciskajai darbībai.

- Attiecībā uz SIVN procedūru iegūtie rezultāti rāda, ka pētītajos pagastos stratēģiskais ietekmes uz vidi novērtējums ir ticis piemērots tieši īpaši aizsargājamo dabas teritoriju Natura 2000 atrašanās dēļ ar mērķi izvēlēties plānojuma risinājumus kas nerada negatīvu ietekmi uz Natura 2000 vai izstrādāt optimālus priekšlikumus nelabvēlīgās ietekmes uz vidi novēršanai vai samazināšanai. Tomēr interviju rezultāti neuzrāda šāda mērķa sasniegšanu. Aprakstītie interviju rezultāti liecina par stratēģiskā novērtējuma un pat par teritorijas plānojuma procedūras un nozīmes neizpratni, formālu pieeju stratēģiskajam novērtējumam, arī par sabiedrības neieinteresētību, kā arī to, ka stratēģiskais novērtējums nav ietekmējis teritorijas plānojuma rezultātus. Taču neskatoties uz šādu negatīvu ainu no stratēģiskā novērtējuma un teritorijas plānojuma procedūru viedokļa, nav tomēr pamata bažām, ka šie teritoriju plānojumi varētu negatīvi ietekmēt Natura 2000 teritorijas - netiek plānoti lieli attīstības projekti, nosauktās vides problēmas saistītas ar saimnieciskās darbības trūkumu un atsevišķas plānotās aktivitātes ir salīdzinoši sīkas.

Pētījumā tika veikta viena stratēģiskā novērtējuma ziņojuma satura analīze, kura parādīja, ka tekstā liels uzsvars tiek likts uz faktu citēšanu un aprakstīšanu, ietekmju analīzei pēc būtības izpaliekot un aprobežojoties ar atsevišķiem vērtējošiem apgalvojumiem. Iespējams, tas saistīts ar to, ka teritorijas plānojums nerada draudus Natura 2000 un īpaši risinājumi vai alternatīvas nav vajadzīgas tomēr ierasts novērtējumu veikt tieši no šādas vienmēr videi kaitējošas saimnieciskās darbības paradigmas pozīcijām.

Intervijās tomēr tiek minēti arī netieši stratēģiskā novērtējuma ieguvumi, kā personiski un izglītojoša informācija, kam līdzīgi atrodami arī ārzemju pētījumu rezultātos.

Pētījuma rezultāti norāda uz nepieciešamību palielināt stratēģiskā novērtējuma efektivitāti lauku novados un iezīmē arī ceļus kādā veidā to panākt. Nepieciešama lielāka izpratne par stratēģiskā novērtējuma un arī paša teritorijas plānojuma procesiem un to nozīmi. Tā saucamā skrīninga vai sākotnējā izvērtējuma procedūra varētu atsijāt tos plānojumus, kur stratēģiskais novērtējums nebūtu nepieciešams. Acīm redzot īpaša

loma pievēršama iedzīvotāju iesaistīšanai un sabiedrības līdzdalībai plānošanas procesos, kas varētu piešķirt šiem procesiem arī lielāku jēgu. Skat. arī izstrādātos ieteikumus pielikumā.

- Attiecībā uz IVN efektivitāti, vairāku IVN piemēru pētījums liecina, ka no uzkrātās pieredzes zināmo un būtiskāko ietekmju novēršanu ir iespējams panākt arī bez IVN procedūras pielietošanas. Tomēr šādā gadījumā ir nepieciešams pašvaldības, iedzīvotāju un attiecīgā uzņēmēja dialogs. Pie tam IVN procedūra pati par sevi arī nedod garantiju šādu nosacījumu izpildei. Tik un tā ir nepieciešama pašvaldības un iedzīvotāju aktīva iesaistīšanās lai kontrolētu tādas inženiertehniskus un organizatoriskus ietekmju samazināšanas pasākumus, kurus administratīvi ir grūti regulēt un kontrolēt citādi pēc IVN procesa beigām un paredzētās darbības uzsākšanas. Tos grūti piesaistīt kādām citām jau eksistējošām administratīvām procedūrām. Pie tam var arī izrādīties, ka kādi no pasākumiem ir nevajadzīgi vai arī nepietiekoši efektīvi.

Tādēļ bieži ir efektīvāk veicināt komunikāciju starp uzņēmumu un ietekmētajām mājāsaimniecībām un pašvaldību, nekā noteikt ierobežojumus vai prasības paredzētajai darbībai un šajā procesā būtiska ir pašvaldību loma un iesaistīšanās praksē. Būtu arī lietderīgi IVN efektivitātes paaugstināšanas nolūkā ieviest pēcuzraudzību (angliski tiek lietots termins *follow-up*). Taču tas jādara tā lai šī pēcuzraudzība būtu maksimāli vienkārša un efektīva. Piemēram, kā paši iedzīvotāju kontrole (angliski *citizen control*), pašvaldībai piedāvājot tikai organizatorisku platformu.

- Pētījums atklāj it kā divu paralēlu realitāšu pastāvēšanu - vienu var nosaukt par "oficiālo" vides aizsardzības realitāti, kas atspoguļo un darbojas oficiāli nosprausto paradigmu un likumu rāmjos (Natura 2000 koncepts un likumdošana, dabas aizsardzības plāns un tajā nospraustie mērķi un attiecīgās izpaušmes dabā - inspektoru darbs, dažu ierobežojumu ievērošana, tūrisma infrastruktūras projektu attīstība, dabas un tūrisma izpētes projekti u.c.). Otru realitāti var nosaukt par ikdienas dzīves realitāti. Intervijās paustais norāda uz vides jautājumu izpratni, kura nesaskan ar oficiālo vides aizsardzības politiku un parāda, ka lauku iedzīvotāju problēmas ir citas nekā saskaņā ar oficiālo vides aizsardzības diskursu.

Interesanti, ka šīs divas realitātes ir dabā identificējamas un pastāv paralēli, dažbrīd vienai ar otru pat nesaskaroties, tomēr dažbrīd pārklājoties, kas pamanāms vai nu negatīvu vai pozitīvu efektu veidā.

- Balstoties uz pētījuma rezultātiem izstrādāta metodika ietekmes uz vidi novērtējuma un teritoriju attīstības plānošanas pēcnovērtējumam (angl. *follow-up*) un monitoringam. Tā pievienota pielikumā Nr. 1.

- Balstoties uz pētījuma rezultātiem izstrādāti ieteikumi ietekmes uz vidi novērtējuma un teritoriju attīstības plānošanas procedūru uzlabošanai lauku pašvaldībās. Tie pievienoti pielikumā Nr. 2.

- Pētījuma publikāciju saraksts pievienots pielikumā Nr. 3.

Metodika ietekmes uz vidi novērtējuma un teritoriju attīstības plānošanas pēcnovērtējumam

1. Ievads

Ietekmes uz vidi novērtējuma (IVN) un it īpaši stratēģiskā IVN (SIVN) pēcnovērtējums (angl. *follow-up*) Latvijā ir jauna IVN attīstības joma. Taču arī pasaulē SIVN pēcnovērtējums, tā metodika un reglamentācija ir pašā attīstības sākumstadijā un ir cieši saistīta ar SIVN monitoringu, kas konstatē izmaiņas dabā un salīdzina ar plānoto.¹ SIVN pēcnovērtējums kopā ar tā monitoringu varētu būt svarīgs instruments SIVN metodikas uzlabošanai Latvijā, gan analizējot prognozēto tendenču precizitāti, gan arī to kādu informāciju vispār ir būtiski SIVN iekļaut.

Latvijā jau ir izstrādāta un pieejama vismaz viena metodika stratēģiskā ietekmes uz vidi novērtējuma monitoringam. To ir izstrādājusi par SIVN atbildīgā valsts institūcija - Vides pārraudzības valsts birojs (VPVB) un tā ir pieejama biroja mājaslapā (<http://www.vpvb.gov.lv/lv/strategiskais-ivn/monitorings>). Savukārt projektā² izstrādātā metodika tādējādi veidota lai nedublētu jau esošo VPVB metodiku, bet kā papildinājums vai papildu modulis, kas galvenokārt orientēts uz Latvijas lauku pašvaldību teritorijas plānošanas dokumentiem (attīstības stratēģija, programma, teritorijas plānojums). Ar lauku pašvaldībām tiek saprastas Latvijas pašvaldības, izņemot republikas nozīmes pilsētas un pierīgas novadus. Tomēr šāds krass nodalījums dabā neeksistē un metodika vai atsevišķi tās elementi v ar būt noderīgi visām pašvaldībām.

Tādējādi šī moduļa mērķis ir: 1) lauku pašvaldību specifikas iekļaušana metodikā; 2) globālo vides jautājumu adaptācija Latvijas apstākļiem.

Saskaņā ar VPVB metodikā norādīto attiecībā uz plānošanas dokumenta mērķi un apjomu (III nodaļa, Vispārēji norādījumi) šis modulis attiecas uz plānošanas dokumenta **mērķi** - zemes plānotā (atļautā) izmantošana, teritorijas attīstība un apjomu - reģionāls vai vietējs.

¹ Assessing impact: handbook of EIA and SEA follow-up. *Red. Agnus Morrison-Saunders un Jos Arts* (2004) Earthscan.

² Sava kaktiņš, sava stūrītis zemes – Latvijas lauku iedzīvotāju attīstības stratēģijas un kultūrvides pārmaiņas. ESF proj. Nr. 2009/0222/1DP/1.1.1.2.0/09/APIA/VIAA/087

2. Metodiskie norādījumi

Veidojot monitoringa programmu vai strādājot pie monitoringa ziņojuma ieteicams vispirms vēlreiz aktualizēt esošās vides problēmas. Izņemot ja vien ir pārlicība, ka SIVN ziņojumā (*Vides pārskatā*) ietvertās vides problēmas un mērķi ir aktuāli dotajā brīdī un pietiekoši pilnīgi apzināti (piem. SIVN veikts nesēns). Jo:

- SIVN *Vides pārskats* var būt sagatavots pirms ilgāka laika un var būt notikušas būtiskas izmaiņas;
- dažādu iemeslu dēļ ne visas pastāvošās vides problēmas var būt apzinātas un iekļautas *Vides pārskatā*;
- VPVB izstrādātajā metodikā norādīts, ka jāņem vērā arī vides pārskatā iepriekš neparedzēta ietekme, vai kas neatspoguļojās plānošanas dokumenta sagatavošanas stadijā

Esošās vides problēmas var aktualizēt un identificēt dažādi:

- pašvaldības speciālistu apspriedes vai "prāta vētras" veidā, piem. plānošanas nodaļas paplašinātā sanāksmē;
- speciāli šim nolūkam veicot aptauju;
- izmantojot kontroljautājumu sarakstu;
- apkopojot saņemtās sūdzības.

Aktualizētās vides problēmas papildina ar *Vides pārskatā* ietvertajām (ja tās *Vides pārskatā* ir identificētas, vai ja ir atšķirīgas).

Monitoringa nolūkam jāizvēlas indikatori, kuri raksturo šīs vides problēmas vai jautājumus. Tālāk šajā metodikā sniegti piemēri vairākiem vides jautājumiem, kuri var būt aktuālas tieši Latvijas lauku novados, kā arī norādīti iespējamie indikatori to monitoringam. Tie norādīti kā papildinājums VPVB metodikas 3. pielikumā esošajai tabulai "Plānošana dokumenta realizācija ietekmes novērtējumā (SIVN monitoringā) izmantojamie/ieteicamie indikatori".

Gan VPVB metodika, gan Vides politikas pamatnostādņēs vides jautājumu analīze sadalīta 5 vides faktoru pamatgrupās: Īdens, Gaiss, Zeme, Daba, Klimats. Tas pats iedalījuma princips saglabāts arī šeit (izņemot klimata sadaļā papildinājumu nav).

2.1. Gaiss

Vides politikas pamatnostādņēs 2009. – 2015.gadam gaisa sadaļā tiek atzīts, ka gaisa kvalitāte Latvijā kopumā ir labā stāvoklī un pārsniegumi konstatēti tikai Rīgā NO₂, PM10 un benzolam.

Tādējādi lauku pašvaldībās problēmas ar gaisa kvalitāti visdrīzāk var būt saistītas ar nelabvēlīgu smaku rašanos un izplatīšanos no ar lauksaimniecību saistītām darbībām (cūkaudzēšanas kompleksi un to attiecīgā mēslu izkliešana uz laukiem, biogāzes stacijas u.c.)

Diemžēl ar smaku rašanos un izplatīšanos saistītās problēmas un konfliktsituācijas mēdz būt ļoti sarežģīti risināmas. Veikt objektīvus smaku mērījumus ir ļoti grūti un sasniegt pilnīgu objektivitāti pat neiespējami. Jo smaku rašanās un izplatīšanās saistīta ar daudz citiem laikā un telpā mainīgiem un grūti fiksējamiem faktoriem (vēja stiprums un virziens, gaisa temperatūra un mitrums, smaku rašanās biežums un intensitāte u.c.), kā arī smakām piemīt liela subjektīvās uztveres komponente. Līdz ar to veikt neapstrīdamus smaku intensitātes mērījumus ir ļoti grūti.³

Monitoringa uzdevums būtu pēc iespējas precīzi aprakstīt smaku rašanos un izplatību, reģistrējot arī iedzīvotāju sūdzības, iedzīvotāju skaitu ietekmētajās teritorijās.

SIVN priekšmets	Plānošanas dokumenta/SIVN mērķis	Izmantojamie indikatori (kvantitatīvie un kvalitatīvie izejas dati)
Gaisa kvalitāte (Smakas)	Nodrošināt labu gaisa kvalitāti (atbilstošu likumdošanas prasībām)	<ul style="list-style-type: none">- Saņemtās (uzklausītās) iedzīvotāju sūdzības;- Iedzīvotāju skaits smaku ietekmētajās teritorijās (ja iespējams, kartogrāfisku informāciju);- Smaku raksturs un avoti;- Smaku izplatīšanās biežums (periodiskums).

Šādi monitoringa rezultāti var pārklāties ar kāda konkrēta objekta noteiktajām monitoringa prasībām. Tā kā SIVN attiecas uz visu plānošanas dokumenta teritoriju, tad svarīgi attiecībā uz vides problēmām (šīnī gadījumā konkrēti smaku problēmām) ir apzināt visu pašvaldības teritoriju. Un tā kā SIVN attiecas uz konkrētu plānošanas dokumentu, jānosaka vai un kādā mērā tieši teritorijas plānojums ir bijis problēmu izraisītājs, kas savukārt ļautu plānojumā pieņemt koriģējošas izmaiņas ja tās būtu nepieciešamas.

³ Pētījuma rezultāti rāda, ka ļoti efektīva metode smaku problēmu risināšanā ir tieša iesaistīto pušu savstarpējā komunikācija un izprotašas attieksmes veidošana vienam pret otru (piem. tieša uzņēmēju un iedzīvotāju sadarbība un komunikācija). Arī ārvalstu investoru gadījumā. Problēmu risināšana mērījumu, pārbaužu un juridiskā ceļā jāatstāj kā pēdējais variants.

2.2. Ūdens

Tradicionāli ar virszemes un pazemes ūdens kvalitātes nodrošināšanu saistīta notekūdeņu attīrīšanas ietaišu darbības kvalitāte (vai izplūstošie notekūdeņi ir pietiekami labi attīrīti). Protams, arī iespējamu neattīrītu notekūdeņu izplūdes. Ar šīm problēmām saistītie monitoringa parametri sniegti VPVB metodikā, piemēram, punktveida piesārņojuma avotu norādīšana, slāpekļa (N_{kop}) un fosfora (P_{kop}) izplūde ūdenī no punktveida avotiem, monitoringa ziņojumā īpaši varētu izcelt tieši iespējamus izplūdes normatīvu pārsniegumus.

Taču lauku reģionos vides problēmas var būt saistītās arī ar mazu ūdensteču dabisku aizdambēšanos un lielu organisko vielu ienesi no trūdošās koksnes un lapām ieskalojoties no krastiem vai lapām sakrītot tieši ūdenstecē. Trūdošās koksne paaugstina organisko vielu daudzumu un samazina skābekļa pieejamību, tādējādi īpaši pasliktinot lašveidīgo zivju dzīvošanai nepieciešamos apstākļus. Gan atmirušo un laužo koku stumbru, gan bebru veidotie dambji apgrūtina zivju pārvietošanos un šādus upes posmus nepieciešams attīrīt. Pavasara un rudens plūdu laikā mazāki aizsprostojumi tiek aiznesti ar palu ūdeņiem, taču lielāku ļaunumu nodara tieši lielākie dambji, kurus palu ūdeņu nespēj aiznest un tāpēc tie kļūst par ilggadīgiem. Dambji izraisa arī tecējuma ātruma maiņu un bijušajās straujtecēs veidojas lēnteces posmi, kas savukārt izmaina augu valsti un zivju populāciju. Mazo ūdensteču ilglaicīga aizdambēšanās izraisa arī nepietiekamu virszemes ūdens novadīšanu no plašākām teritorijām un tās sāk pārpurvoties, palielina plūdu bīstamību tuvējā apkārtnē.

Tādējādi šādu vides problēmu gadījumā ieteikums iekļaut stipri aizaugušu vai aizdambētu ūdensteču saistītos indikatorus:

SIVN priekšmets	Plānošanas dokumenta/SIVN mērķis	Izmantojamie indikatori (kvantitatīvie un kvalitatīvie izejas dati)
Ūdensobjektu stāvoklis	Uzlabot un nodrošināt virszemes ūdens kvalitāti	<ul style="list-style-type: none">- Aizauguši, krastos apauguši, aizdambējušies ūdensteču posmi (piem. garums km), kurus nepieciešams attīrīt;- Attīrītie ūdensteču posmi;- bebru skaita izmaiņas;- Nojauktie bebru vai sakritušo koku aizsprosti- Dati par zivju populāciju izmaiņām (it īpaši lašveidīgo populācijas)- Skābekļa koncentrācija ūdenstecēs- Pārpurvošanās tendences.

2.3. Zeme

Teritorijas plānojums ir telpiskas informācijas dokuments, kas attiecas tieši uz zemes plānoto (t.i. atļauto) izmantošanas veidu. Līdz ar to šajā sadaļā būtu iespējams veikt paša teritorijas plānojuma noteikto zemes izmantošanas monitoringu - zemes faktisko izmantošanu atbilstību plānotajai. To var saukt par teritorijas plānojuma iekšējās atbilstības monitoringu - vai teritorijas tiek izmantotas atbilstoši plānojumā noteiktajam un kādā tieši veidā, vai rodas kādas konfliktsituācijas vai neparedzētas situācijas utt.⁴

Kā jau norādīts, lai noteiktu, ka tieši teritorijas plānojums ietekmējis kādus vides stāvokļa parametrus, jānosaka kas mainījies zemes izmantošanā saskaņā ar teritorijas plānojumu:

SIVN priekšmets	Plānošanas dokumenta/SIVN mērķis	Izmantojamie indikatori (kvantitatīvie un kvalitatīvie izejas dati)
Zemes resursi	Ražošanas teritorijas	<ul style="list-style-type: none"> - Ražošanas objektu attīstība (skaits, aizņemtā platība, nozares u.c. piemēroti indikatori); - Vai ar ražošanu saistīti objekti attīstās arī ārpus noteiktajām ražošanas teritorijām;
	Lauksaimniecības teritorijas	<ul style="list-style-type: none"> - Lauksaimniecības attīstība (darbojošos saimniecību skaits u.c. piemēroti indikatori) - darbojošos saimniecību lielumi - Apstrādātās zemes platība - Nopļauto pļavu platība - Lauksaimnieciskās produkcijas apjoms - Minerālmēslu un augu aizsardzības līdzekļu lietojums (arī no atsevišķām, lielākajām saimniecībām kg/ha) - lai redzētu tendences. - Bojātās vai nepilnīgā meliorācijas sistēma; - Bebru, kritušo koku problēma mazajā upēs; - Citas ar pārpurvošanu saistītas problēmas (slūžu darbība u.c.)

⁴ Assessing impact: handbook of EIA and SEA follow-up. Red. Agnus Morrison-Saunders un Jos Arts (2004) Earthscan. Šajā rokasgrāmatā SIVN pēcnovērtējums tiek iedalīts četros veidos: 1) *Conformance follow-up* - analizē, vai attīstība notiek saskaņā ar plānoto un noteikto, ar izvirzītajiem mērķiem un prasībām; 2) *Performance follow-up* - koncentrējas uz notiekošo darbību efektiem un salīdzina situāciju ar prognozēto; 3) *Uncertainty follow-up* - noskaidro neparedzētus un neprognozētus efektus un analizē jautājumus kas saistīti ar lielu nenoteiktību; pēc tam var būt nepieciešami attiecīgi rīcības plāni koriģējošām darbībām; 4) *Dissemination follow-up* mērķis ir uzlabot plānošanas un SIVN procesu pēc iespējas noskaidrojot radīto efektu cēloņsakarības un nodrošinot pēcnovērtējuma rezultātu izplatīšanu un analīzes atgriezenisko saikni (*feed-back*).

		- Aizaugušās vai aizaugošās teritorijas
	Mežu teritorijas	- Transformētās platības
	Apbūves teritorijas	- Izsniegto būvatļauju skaits (pa grupām) - Objektu nodošana ekspluatācijā - Iedzīvotāju skaita izmaiņas

Zemes faktoru apakšsadaļā var iekļaut arī ar atkritumu apsaimniekošanu un piesārņojumu saistītos jautājumus.

Līdztekus mērķiem un indikatoriem kas norādīti VPVB metodikas 3. pielikuma tabulā⁵, papildus var iekļaut mežu piesārņojuma pakāpi ar atkritumiem, kas diemžēl vēl aizvien uzrādās kā problēma daudzos novados un bieži tiek identificēta un uzsvērtā tieši no iedzīvotāju puses kā vides problēma.

Latvijas Vides, ģeoloģijas un meteoroloģijas centra (LVĢMC) mājaslapā pieejamajai piesārņoto un potenciāli piesārņoto vietu datubāzei ir aizvien lielāks risks kļūt neaktuālai. Šī datubāze tika izveidota balstoties uz pašu pašvaldību sniegto informāciju. Taču tai ir jēga, ja piesārņotās vietas tiek attīrītas, bet potenciāli piesārņotajās tiek noteikti nepieciešamie pasākumi to sakopšanai vai attīrīšanai un adekvātā termiņā tas tiek veikts. Ja ilgstoši nekas netiek darīts, notiek pašattīrīšanās procesi, vai sliktākajā gadījumā piesārņojums izplatās tālāk. Ir gadījumi, kad datubāzē uzrādītās vietas jau ir sakārtotas un tiek jau izmantotas citiem mērķiem bez īpašas piesārņojuma izpētes, bet aizvien parādās LVĢMC datubāzē.

SIVN priekšmets	Plānošanas dokumenta/SIVN mērķis	Izmantojamie indikatori (kvantitatīvie un kvalitatīvie izejas dati)
Atkritumi un piesārņojums	Sakārtot un uzlabot atkritumu apsaimniekošanas sistēmu	- Nelegāli piesārņoto vietu skaits (mežos vai citur); - Talkās vai citādi sakopto vietu skaits; -Kopējās tendences piesārņojumam ar nelegāli izgāztiem atkritumiem.
	Izpētīt, sakārtot vai attīrīt piesārņotās un potenciāli piesārņotās vietas	- Vietas, kur būtu jāveic piesārņojuma izpēte; - Sakārtotas vai attīrītas vietas, kuras būtu jāizņem no datu bāzes.

⁵ Nav ļoti būtiski zem kāda SIVN priekšmeta nosaukuma ietilpina atkritumu un piesārņoto vietu jautājumus, taču ar augsnes kvalitāti varētu saprast lauksaimniecisko augsnes kvalitāti un atkritumu un piesārņojuma jautājumiem izdalīt atsevišķu priekšmeta nosaukumu. Piemēram "Atkritumi un piesārņojums".

2.4. Daba

Vides politikas pamatnostādnēs 2009. – 2015.gadam teikts, ka "Latvijā ir senas dabas aizsardzības tradīcijas, kuras kopīgi ar salīdzinoši neattīstīto tautsaimniecību nodrošinājušas iespēju saglabāties daudzām sugām un biotopiem, kuri Rietumeiropā ir jau izzuduši." Tas galvenokārt būtu attiecināms tieši uz lauku novadu pašvaldībām. Šajā sakarībā jēdziens, ko plaši izmanto dabas aizsardzībā ir bioloģiskā daudzveidība un tās saglabāšana ir viena no Latvijas vides politikas pamatnostādnēm. Ko tas nozīmē Latvijas lauku gadījumā?

Katrai sugai ir savi dzīvošanai vispiemērotākie apstākļi. Tāpēc ir, piemēram, gan sugas, kuru dzīvošanai nepieciešams mežs, gan sugas, kurām nepieciešamas pļavas. Kā zināms, Latvijas apstākļos ja pļavas nenopļauj vai nenogana, tās aizaug un tādējādi izzūd dzīves vide daudzām sugām. Daudzas sugas dzīvo arī tieši robežteritorijās, piemēram, mežs-izcirtums, pļava-mežs, pļava-krūmājs, pļava-tīrums utt. Līdz ar to dažādība zemes virsmas apaugumā un izmantošanā nodrošina arī sugu saglabāšanu un to bioloģisko daudzveidību.

SIVN priekšmets	Plānošanas dokumenta/SIVN mērķis	Izmantojamie indikatori (kvantitatīvie un kvalitatīvie izejas dati)
Īpaši aizsargājamās dabas teritorijas (ĪADT)		<ul style="list-style-type: none"> - Iedzīvotāju skaits ĪADT; - Darbojošos saimniecību skaits ĪADT; - Apstrādātās lauksaimniecības platības (aramzeme, pļavas); - Nopļauto pļavu platība; - Ainavas pasliktināšanās/uzlabošanās salīdzinot ar ainavu ārpus ĪADT; - Ierobežojumu (vai tikai iedomāto ierobežojumu, birokrātiskā sloga) negatīvā ietekme uz saimniecisko darbību; - Tūrisma infrastruktūras uzlabojumi; - Tūrisma attīstība. Labiekārtotu objektu skaits vai apraksts, apmešanās vietu skaits; - Ienākumi no tūrisma.
Sugas un biotopi	Saglabāt un veicināt biotopu un vietējo savvaļas sugu daudzveidību	<ul style="list-style-type: none"> - Aizaugošo zemju platības; - Nopļauto pļavu platības; - Kopējās mežu platības (reālās); - Meža zvēru daudzums; - Iedzīvotāju sūdzības par meža zvēru nodarītajiem kaitējumiem.

Ainavas aizsardzība	Saglabāt ainavas daudzveidību Uzlabot ainavas kvalitāti	<ul style="list-style-type: none"> - Ainavas izmaiņas; - Sagruvušās ēkas (gan tās, kas uzskaitītas kā potenciāli piesārņotas teritorijas, gan citas); - Neapsaimniekotas un aizaugošas teritorijas.
Saimnieciskā darbība	Veicināt dabas aizsardzības un saimniecisko interešu līdzsvarotību	<ul style="list-style-type: none"> - Konfliktgadījumi, kur teritorijas plānojuma rezultātā sadūrās dabas aizsardzības un saimnieciskās intereses; - Ierobežojumu (vai tikai iedomāto ierobežojumu, birokrātiskā sloga) negatīvā ietekme uz saimniecisko darbību.

Bioloģiskā daudzveidība samazinās arī gadījumos, ja netiek veiktas saimnieciskās darbības. Lauksaimniecības zemju aizaugšanas rezultātā bioloģiskā daudzveidības samazinās.

Mežu platību palielināšanās (aizaugot lauksaimniecības zemēm vai veicot to plānotu transformāciju) samazina bioloģisko daudzveidību.

Izcirtumi un kailcirtes var tieši palielināt bioloģisko daudzveidību.

Tādēļ maldīgs ir arī uzskats, ka vienmēr dabas aizsardzībai ideālie apstākļi ir pilnīgi izslēdzot cilvēku un tā darbības no teritorijas. Līdz ar to tabulā sniegti iespējamie indikatori, kas varētu būt piemēroti šo jautājumu monitoringam tieši lauku novados.

Ieteikumi ietekmes uz vidi novērtējuma un teritoriju attīstības plānošanas procedūru uzlabošanai lauku pašvaldībās

1. Novērojums. Sabiedrībā eksistē plaši izplatīta negatīva attieksme pret "oficiālo" vides aizsardzību, tai skaitā pret aizsargājamām dabas teritorijām *Natura 2000* un tur esošajiem ierobežojumiem.

Šī negatīvā attieksme ir salīdzinoši labi zināma un attiecībā pret ierobežojumiem īpaši aizsargājamās dabas teritorijās (*Natura 2000*) minēta arī Latvijas Vides politikas pamatdokumentā - *Vides politikas vadlīnijas*. Detalizētāk negatīvā attieksme, sniedzot arī konkrētus piemērus ir aprakstīta pētījuma publikācijā⁶. Šai problēmai konstatēti vairāki iemesli. Viens no galvenajiem - ļoti zems uzticības līmenis valsts institūcijām, t.sk. vides pārvaldības institūcijām. Citi iemesli ir arī salīdzinoši dabiskie vides apstākļi laukos un izplatītie renaturalizācijas procesi (aizaugšana, pārpurvošanās u.c.), kā arī birokrātiskā un uz ierobežojumiem balstītā pieeja *Natura 2000* teritoriju pārvaldībā. Rezultātā izveidojas šo teritoriju iedzīvotāju, uzņēmēju un pašvaldību atsvešināta attieksme pret *Natura 2000* aizsardzību un oficiālo vides aizsardzību kopumā. Pētījumā šī atsvešinātība raksturota kā divas paralēlas realitātes - "oficiālā" vides aizsardzības realitāte un vietējā ikdienas dzīves un saimniekošanas "realitāte". Turpinot līdzšinējo vides pārvaldības pieeju var prognozēt šo nošķirto realitāšu saglabāšanos vai pat nošķirtības pastiprināšanos. Pie tam šāda atsvešinātība un negatīvisms atgriezeniski var dot ieguldījumu arī kopējā neuzticēšanās līmenī valsts institūcijām vispār.

Ieteikumi

- Vides politikā un *Natura 2000* pārvaldībā mainīt pieeju no ierobežojumu domāšanas un "pareizās" (oficiālās) vides izpratnes skaidrošanas un mācīšanas vietējiem (iedzīvotājiem, uzņēmējiem, pašvaldībām) uz patiesu dialogu veidotu pieeju.
- Regulāri pārliecināties, vai uzliktie ierobežojumi un aizliegumi, it īpaši *Natura 2000* teritorijās sasniedz noteiktos vides aizsardzības mērķus. Pētījumā ir indikācijas par to, ka ar ierobežojumu palīdzību var sasniegt pat pretēju efektu aizsargājamajās dabas teritorijās.
- Identificēt un izmantot citus paņēmienus, kas veicinātu aprakstītās atsvešinātības un nošķirtības mazināšanu.

2. Novērojums. Nepietiekošas zināšanas un/vai izpratne par teritorijas plānošanas un stratēģiskā ietekmes uz vidi novērtējuma būtību un principiem lauku pašvaldībās.

Liekākajā daļā interviju ar pagastu pārvalžu un novadu atbildīgiem darbiniekiem dažādos Latvijas reģionos izskan viedoklis, ka atbildīgajiem pašvaldību darbiniekiem, pašvaldību vadītājiem, deputātiem ir nepietiekošas zināšanas vai izpratne par teritorijas

⁶ Pavasars, I. Environmentalism in Latvia: Two Realities (2012) Iesniegts *Journal of Baltic Studies*

plānošanas un stratēģiskā ietekmes uz vidi novērtējuma būtību un principiem. It īpaši tas attiecas uz iepriekšējiem plānošanas periodiem un tā rezultātā pieļautām kļūdām. Izpratne un pieredze par šīm procedūrām palielinās, tomēr galvenokārt mācoties no kļūdām. Izskan kritika, ka attiecīgā likumdošana un tās izmaiņas tiek pieņemtas bez papildu skaidrojošas informācijas izplatīšanas vai informatīviem/izglītojošiem pasākumiem. Skaidri intervijās tiek izteikti ieteikumi par apmācību vai šo procedūru izpratni veicinošu semināru, kursu nepieciešamību.

Ieteikums

- Organizēt informatīvus seminārus un informatīvu materiālu izplatīšanu gan regulāri, gan it īpaši mainoties teritorijas plānošanas vai stratēģiskā ietekmes uz vidi novērtējuma likumdošanai.

3. Novērojums. Stratēģiskais ietekmes uz vidi novērtējums (SIVN) no vietējie iedzīvotāju, uzņēmēju, un pašvaldību puses tiek uztverts un realizēts kā formalitāte.

SIVN procedūrā lielākā daļa uzmanības tiek koncentrēta uz formālu ziņojuma sagatavošanu (t.s. Vides pārskatu). Par SIVN procedūru un Vides pārskatu ir minimāla interese pēc būtības un pētījuma dati liecina, ka tas neveic vienu no saviem galvenajiem uzdevumiem - ietekmēt risinājumus plānošanas dokumentā lai novērstu vai samazinātu ietekmes uz vidi (Pavasars 2012). Šī problēma ir saistīta arī ar iepriekš formulēto problēmu Nr.1., par vietējo ikdienas dzīves un oficiālās vides aizsardzības nošķirtību paralēlās realitātēs. Tādējādi šīs problēmas risinājums vienlaikus būtu arī ieguldījums problēmas Nr.1. risinājumā. Atbildīgi pašvaldību darbinieki intervijās uzsver, ka tieši iedzīvotāju aktīvāka un reālāka piedalīšanās piešķirtu lielāku jēgu SIVN procedūrai un dokumentiem.

Ieteikums

- Aktīva sabiedrības iesaistīšana vides un teritorijas attīstības plānošanā, t.sk. sabiedriskās apspriešanas procedūrās (skat. arī ieteikumus nodaļā "Pilsoniskās iniciatīvas, valsts un sabiedrības mijiedarbe lauku kopienās"). Izveidot praktiski lietojamas vadlīnijas sabiedrības iesaistei⁷

4. Novērojums. Oficiālais vides diskurss un politika (piem. bioloģiskās daudzveidības zudums, dabas resursu ekspluatācija) slikti atbilst situācijas izpratnei laukos, kur drīzāk redzams pretējais - nepietiekoša dabas resursu izmantošana, renaturalizācijas procesi (zemju aizaugšana, pārpurvošanās u.c.).

Aizsargājamo teritoriju Natura 2000 koncepcija ir balstīta uz Eiropas nozīmes biotopu un sugu aizsardzību. Taču aizsargājamās teritorijas bieži aizņem plašas, apdzīvotas un

⁷ Bez 1. novērojuma problēmas risināšanas, nepārvarot negatīvo attieksmi pret oficiālo vides aizsardzību un nošķirtību no tās, kā arī bez patiesa dialoga pieejas, tikai vadlīniju izveidošana nedos vēlamo efektu. Bez tam šādas vadlīnijas jau it kā ir izstrādātas un zinātājs tās var atrast Vides un reģionālās attīstības ministrijā, taču lasītājam, kurš jau darbojas vides plānošanas procesos un ir bijis sabiedriskās līdzdalības nodrošināšanas procesu dalībnieks vai organizators, šis materiāls jaunas un inovatīvas idejas nesniedz.

saimnieciski izmantojamas teritorijas Pētījuma rezultāti uzrāda, ka vides problēmas Latvijas laukos ir lielā mērā saistītas ar nepietiekošu saimniecisko darbību, resursu neizmantošanu, pārpurvošanu, renaturalizācijas procesiem, neizmantotu ēku degradējošo efektu⁸. Tādējādi apgrūtināti ir veikt vides plānošanas un ietekmes uz vidi novērtējuma procedūras dabas resursu pārmērīgas ekspluatācijas un attiecīgi uzliekamu saimnieciskās darbības ierobežojumu paradigmas rāmjos.

Ieteikums

- Veidot Latvijas dabas un sociāli ekonomiskajiem apstākļiem piemērotu un adaptētu pieeju un praksi vides plānošanā un pārvaldībā.

5. Novērojums. IVN procedūras efektivitātes paaugstināšanas nepieciešamība.

Vairāku IVN piemēru pētījums liecina, ka no uzkrātās pieredzes zināmo un būtiskāko ietekmju novēršanu ir iespējams panākt arī bez IVN procedūras pielietošanas. Tomēr šādā gadījumā ir nepieciešams ir pašvaldības, iedzīvotāju un attiecīgā uzņēmēja dialogs. Piemēram, karjera izveides gadījumā vienojoties par ūdens ieguves urbumu izveidošanu ietekmētajām saimniecībām gruntsūdeņu pazemināšanās rezultātā vai par ceļa posma noasfaltēšanu gar māju lai novērstu putekļu rašanos. No otras puses IVN procedūra pati par sevi arī nedod garantiju šādu nosacījumu izpildei - tik un tā ir nepieciešama pašvaldības iesaistīšanās lai kontrolētu nosacījumu izpildi.

Ieteikumi

- Svarīgāk veicināt komunikāciju starp uzņēmumu un ietekmētajām māsaimniecībām un pašvaldību, nekā noteikt ierobežojumus vai prasības paredzētajai darbībai.

- Jāpalielina pašvaldību loma un iesaistīšanās praksē.

6. Novērojums. Ietekmju samazināšanas pasākumu efektivitātes palielināšana pēc IVN procedūras beigām.

Ietekmes uz vidi novērtējuma ziņojumi satur arī tādus inženiertehniskus un organizatoriskus ietekmju samazināšanas pasākumus, kurus administratīvi ir grūti regulēt un kontrolēt pēc IVN procesa beigām un paredzētās darbības uzsākšanas. Šādi pasākumi ir, piemēram, solījums IVN ziņojumā nestrādāt vakara stundās tādējādi izvairoties no trokšņu normatīvu pārsniegumiem vai aņņemšanās regulāri laistīt grants ceļus lai nerastos putekļi utml. Tos grūti piesaistīt kādām citām jau eksistējošām administratīvām procedūrām (piem. tehniskajiem noteikumiem, būvatļaujas saņemšanai, nodošanai ekspluatācijā). Pašvaldībām ne vienmēr ir resursi un iespējas kontrolēt šādu pasākumu izpildi. Vienlaikus var izrādīties, ka kādi no pasākumiem ir nevajadzīgi vai arī nepietiekoši efektīvi. Kopumā to varētu nosaukt par IVN pēcuzraudzību vai pēcnovērtējumu (angliski tiek lietots termins *follow-up*).

⁸ Pavasars, I. SEA in Latvian rural spatial planning. International association for impact assessment conference "Energy Future: The Role of Impact Assessment" (Porto, Portugāle, 27. maijs - 1. jūnijs, 2012) Conference proceedings.

Ieteikums

- Ieviest IVN procedūras pēcuzraudzību (follow-up). Nepieciešama pārdomāta rīcība, lai to neuztvertu kā kārtējo apgrūtinājumu uzņēmējdarbībai, bet lai tā būtu vienkārša un efektīva. To varētu veikt paši iedzīvotāji (citizen control), pašvaldībai piedaloties vai piedāvājot organizatorisku platformu.

Publikāciju saraksts

1. Pavasars, Ivars (2011) Bioloģiskās daudzveidības diskursa globālcetriskā pozīcija un Latvija. *Akadēmiskā Dzīve* Nr. 48 (LU Akadēmiskais apgāds) 16-24. lpp
2. Pavasars, Ivars. (2012) ‘Stratēģiskais ietekmes uz vidi novērtējums lauku pagastos, grām.: Cimdiņa, A., Raubiško, I. (sast.). *Dzīve – Attīstība – Labbūtība Latvijas laukos*. Starpdisciplinārs rakstu krājums (Rīga, Apgāds Zinātne), 118–134. lpp.
3. Pavasars, Ivars. Environmentalism in Latvia: Two Realities (2012) Iesniegts *Journal of Baltic Studies*.
4. Pavasars, Ivars. SEA in Latvian rural spatial planning. International association for impact assessment konference “Energy Future: The Role of Impact Assessment” (Porto, Portugāle, 27. maijs - 1. jūnijs, 2012). Konferenču rakstu krājums http://www.iaia.org/conferences/iaia12/Final_Paper_Review.aspx
5. Pavasars, Ivars. Vai lepoties? *Latvijas Avīze*, 3. februāris, 2012

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

ESF projekta “Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes – Latvijas lauku iedzīvotāju attīstības stratēģijas un kultūrvides pārmaiņas” Nr. 2009/0222/1DP/1.1.1.2.0/09/APIA/VIAA/087 ietvaros.